

SİKKELER IŞIĞINDA PRUSIAS AD HYPIUM'DAN PONTOS EUXEINOS'A NEHİR TAŞIMACILIĞI VE TİCARİ FAALİYETLER

Ahmet BİLİR*

Emre OKAN**

Atıf/©: Bilir, Ahmet; Okan, Emre (2018). Sikkeler Işığında Prusias Ad Hypium'dan Pontos Euxeinos'a Nehir Taşımacılığı ve Ticari Faaliyetler, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 11, Sayı 2, Aralık 2018, ss. 903-920

Özet: Düzce ili Konuralp Mahallesi'nde yer alan Prusias ad Hypium antik kenti, Hypios ismini taşıyan, Melen Nehri kenarındaki korunaklı bir tepenin güney yamacında kurulmuştur. Bir liman kenti olmamasına ve denizden uzak olmasına rağmen Hypios Nehri kenarındaki Prusias ad Hypium, Melenagzı mevkisinden Pontos Euxeionos'a dökülen ve taşımacılıkta kullanılan nehrin doğal imkânlarından faydalanmıştır. Karadeniz'e ve nehir yoluyla iç kesimlere açılabilen Hypios Nehri ağzı (Melenagzı) aynı zamanda korunaklı bir liman görevi de görür. Ayrıca Roma İmparatorluk Dönemi, Prusias ad Hypium kent sikkelerinde Nehir Tannısı Hypios betimlenmiştir. Buna ilave olarak sikkeler üzerinde görülen gemi betimlemeleri, kentin deniz aşırı ticari faaliyetlerini göstermesi açısından önemlidir. Bu yolla Prusias ad Hypium malları Herakleia Pontike, Perge, Olbia, Tomis ve Pantikopaion gibi önemli kentlere ulaşmış olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Prusias ad Hypium, Nehir Taşımacılığı, Hypios, Pontos Euxeinos, Düzce

Makale Geliş Tarihi: 23.09.2018 / Makale Kabul Tarihi: 24.10.2018

Bu makale Turnitin programında kontrol edildi. *This article was checked by Turnitin.*

Bu makale ANARŞAN sempozyumunda sunulmuş aynı başlıklı bildirinin tam metnidir.

* Dr. Öğr. Üyesi Ahmet BİLİR, Düzce Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü
ahmetbilir@duzce.edu.tr

** Doç. Dr. Emre OKAN, Düzce Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü
emreokan@duzce.edu.tr

The River Shipping From Prusias ad Hypium to Pontos Euxeinos and Commercial Activities in the Light of the Coins

Citation/©: *Bilir, Ahmet; Okan, Emre (2018). The River Shipping From Prusias ad Hypium to Pontos Euxeinos and Commercial Activities in the Light of the Coins, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 11, Issue 2, December 2018,903-920*

Abstract: The ancient city of Prusias ad Hypium, located in the Konuralp, neighbourhood of Düzce, was established on the southern slope of a sheltered hill on the side of the Melen river bearing the name Hypios. Although it is not a port city and it is far from the sea, Prusias ad Hypium city on the banks of the Hypios, has benefited the natural advantages of the river used in transport and pouring from the Melenağzı to Pontos Euxeinos. The mouth of the Hypios River (Melenağzı) poured into Pontos Euxeinos was a convenient and well-sheltered harbour with navigation on the river to the interior and abroad. The Hypios River God is depicted in the Roman Imperial Period coins of the city of Prusias ad Hypium. In addition, ship representations in their coins are an indication of the city playing an active role in overseas trade. In this way, Prusias ad Hypium goods must be delivered to important cities such as Herakleia Pontike, Perge, Olbia, Tomis, Pantikopaion.

Keywords: Prusias ad Hypium, River Shipping, Hypios, Pontos Euxeinos, Düzce

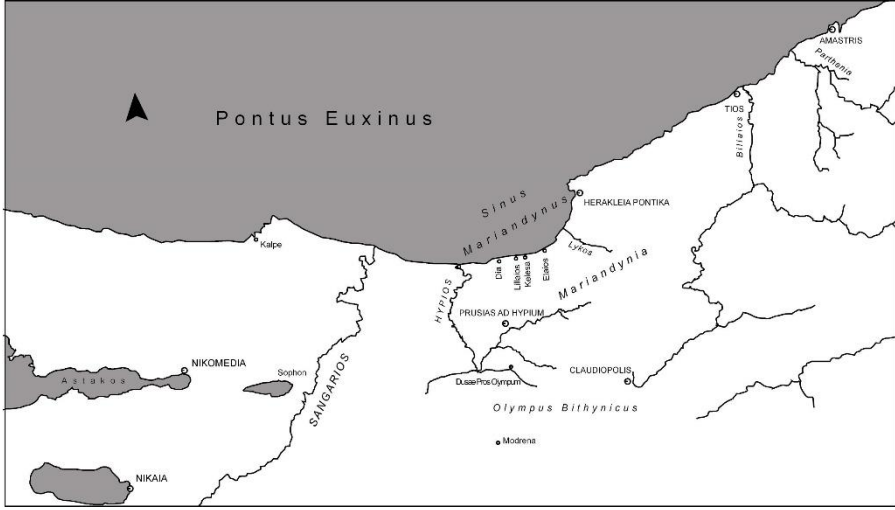
I. SİKKELER IŞIĞINDA PRUSIAS AD HYPIUM'DAN PONTOS EUXEINOS'A NEHİR TAŞIMACILIĞI VE TİCARİ FAALİYETLER

Düzce ili, Konuralp Mahallesi'nde yer alan Prusias ad Hypium Antik Kenti, Hypios ismini taşıyan Melen Nehri¹ kenarındaki korunaklı bir tepenin güney yamacında kurulmuştur (Plin.Nat., V: 43; Texier, 1997: 111) (Harita 1). Herakleialı Memnon tarafından, İ.Ö. 279 yılında Prusias'ın, önceki ismi olan Kieros² adıyla, Herakleia'ya bağlı bir koloni kenti olduğu bilgisi aktarılmaktadır (Memnon 16; Zeyrek & Baran-Çelik, 2005: dn. 20, 12-15)³. Herakleia Pontike'yi kuran kolonistler, synoikismos ile Prusias'ı kurmuş ve buraya Kıta Yunanistan'dan Megara gelenek ve göreneklerini de taşımışlardır (Hanell, 1934: 141 vdd.). Kentte bulunan çok sayıdaki yazıt üzerinde çalışmalar yapan Jones, İ.S. 2. yüzyılın sonları ve İ.S. 3. yüzyıla ait bazı onursal yazıtlardan elde ettiği verilere göre şehrin kuruluşunda rol oynayan Megara ve Thabaililerin, Herakleia'dan getirdikleri Kieros ismini öncelikle buraya vermiş olduklarını öne sürer (Jones, 1987: 348, 349). Byzantiumlu Stephanus'a göre, bu bölge Mariandynia olarak adlandırılmaktaydı (Steph.Byz. *Ethnika*, Mariandynia). Karyandalı Skylax ise Hypios Nehri'nin Mariandynia ile Bithynia Bölgeleri arasında bir sınır oluşturduğunu belirtir (Skylaks.Perip. 34; Arslan, 2012: 249).

¹ Hypios Nehri kaynağını Prusias ad Hypium ile Pontos Euxeinos arasında bir set oluşturan, modern Yığılca ilçesindeki Liperius ve Hypios Dağları'ndan almaktadır.

² Bithynia Kralı I. Prusias Dönemi'nden itibaren kent, diğer Prusias kentlerinden ayırt edilebilmesi için Prusias ad Hypium adıyla anılmaya başlanmıştır. (Zeyrek & Baran-Çelik, 2005: dn. 20, 15).

³ Ancak Dörner, İstanbul'da gördüğü, kaçak kazılarda ele geçen çok sayıdaki Prusias'a ait eserleri, İ.Ö. 5. - 4. yüzyıllara tarihlemiştir (Dörner, 1957: 1134-1135). Dörner'in ifadesi ışığında, Kieros'un henüz Herakleia Pontike kolonisi olmadan önce de bir yerleşim merkezi olduğu, Zeyrek ve Baran-Çelik tarafından belirtilmiştir (Zeyrek & Baran-Çelik, 2005: 13).

Harita 1: Prusias ad Hypium

Bithynia Kralı I. Prusias (İ.Ö. 228 -182) Kieros'u ele geçirek kente ismini vermiştir. Aynı şekilde Bursa (Prusias ad Olympum) ve Gemlik'teki (Prusias ad Mare) diğer Prusias şehirlerinden ayırt edilmesi için kente, Prusias ad Hypium (Hypios Kenarındaki Prusias) denmiştir. Daha sonra İ.Ö. 74 yılında vasiyet yoluyla Roma'ya devredilen kent, Prusias ad Hypium adı ile yaşayışını devam ettirmiştir. Sonraları yazıtlardan anlaşıldığı üzere, İ.S. 2. yüzyılda Hadrianus, Caracalla ve Elagabalus gibi Roma İmparatorları kenti ziyaret etmiş ve bu dönemde kent oldukça gelişmiştir. Bununla birlikte kent yapısal bir dönüşüm sürecine de girmiştir.

Prusias ad Hypium'un güneyinde yer alan bereketli ova, kentin territoriumu içinde kalmaktadır. Bu ova kuzeyde Hypios/Hypius Dağı ile Pontos Euxeinos'tan ayrılmaktadır. Prusias ad Hypium'un territoriumu büyük olasılıkla güneyde Modrena (Mudurnu), doğuda Bithynion/Claudiopolis (Bolu) kentleri ile sınırlı olmalıdır. Kentin kuzeyinde yer alan Dia (Akçakoca) kentinin ise Prusias ad Hypium hâkimiyetinde olduğu kesinleşmiştir (Robert, 1980: 73 vdd; Ameling, 1985: no: 29). Dia'nın yaklaşık 13 km doğusunda bulunan Akkaya Köyü'nde⁴ bir tepe üzerinde bulunmuş sınır taşı (Ameling, 1985: no: 135) ve bu sınır taşının 2 km doğusunda Kocaman Köyü'nde⁵ bulunmuş Dor

⁴ Antik Çağ'da Çayağzı Köyü'nde bir liman ve ticaret merkezi bulunan Kelesa *emporion*'u (41°10' 00.00"K, 31°21'50.00"B) (BAtlas 86, B2, Kelesa).

⁵ Antik Çağ'da Kocaman Çayı ağzında kurulmuş bir liman ve ticaret merkezi olan Elaios *emporion*'u (41°.11'92.24"K, 31°.30'03.54"B), (Arr.Perip. 18; Marcian.Perip. 8; BAtlas 86, B2, Elaios).

dialeği ile yazılmış başka bir yazıt, Prusias ad Hypium territoriumunun Herakleia Pontike ile olan doğu sınırının somut kanıtlarıdır (Ameling, 1985: 5; Marek, 1993: 3, dn. 14, 39).

Batu sınırı ise henüz tespit edilememiş olmasına karşın, Prusias ad Hypium ile Nikomedia arasında başka herhangi bir kentin bulunmadığı yazıtlardan anlaşılmaktadır (TAM IV, 68; 243). Bununla birlikte Fernoux, Sangarius Nehri'ni (Fernoux, 2004: 134), Robert ise Hypios Nehri'ni (Robert, 1980: 70-106) iki kent arasındaki doğal sınır olarak kabul eder. Ancak Plinius'un İmparator Traianus'a yazmış olduğu mektuplarındaki ifadelerden⁶, Prusias ad Hypium territoriumunun Sophon (Sapanca) Gölü'ne kadar uzandığı sonucunu çıkarmak mümkündür⁷.

Öte yandan Konstantinopolis ile imparatorluğun doğusundaki kentler arasındaki ulaşımı kolaylaştırmak için Sangarius Nehri üzerine, İmparator Justinianus tarafından, 559 - 562 yılları arasında yaptırılan bir köprü⁸ ile iki kent arasındaki karayolu bağlantısı sağlanmaktadır.

Antik Çağ'da güzergâhların belirlenmesinde nehir yataklarının büyük kolaylıklar sağladığı sarp dağlar ve diğer engellerin, nehirlerin açtığı geçitler sayesinde aşılabildiği bilinmektedir (Ökse, 2005: 25). Arkeolojik verilere göre Anadolu'da nehir taşımacılığı İ.Ö. 4. bine kadar uzanmaktadır (Ekmen, 2015: 48, fig. 1). Antik Çağ'da iç bölgelere ulaşımın daha hızlı ve kolay sağlanabilmesi için birçok önemli liman ve liman kenti nehir ağızlarında konumlandırılmıştır⁹. Bir liman kenti olmamasına ve denizden içeride

⁶ Sapanca Gölü ile İzmit Körfezi'ni bir kanal vasıtasıyla birleştirmeyi tasarlayan Plinius "*Nikomedia topraklarının sınırında çok büyük bir göl bulunuyor*" ifadesi ile Nikomedia'nın doğu sınırını işaret etmektedir (Plin.Epist. X: 41).

⁷ I. Theodosius'un Bithynia ve Paphlagonia'yı ayrıarak Honorias Eyaleti'ni kurması ile Prusias ad Hypium bu eyalete dahil edilmiştir (Belke, 1996: 46, dn. 38). Sangarios'un batısında yer alan Adapazarı'nın bu dönemde Prusias'ın territoriumunda olduğu fikri (Ameling, 1985: 5-6), Nikomedia ile Adapazarı arasındaki mesafenin (40 km) Prusias ad Hypium ile Adapazarı arasındaki mesafeden (65 km) daha kısa olması nedeniyle tartışmaya açılmıştır (Belke, 1996: 41). Ayrıca Bithynia Metropolü olan Nikomedia'nın daha az öneme sahip Prusias ad Hypium'a göre daha geniş bir territoriuma sahip olduğu ve bu nedenle iki kent arasındaki sınırın modern Hendek'in doğusundaki Çamdağ olduğu yönünde iddialar ortaya atılmıştır (Adak & Akyürek-Şahin, 2005: 135).

⁸ 429 m uzunluğunda ve 9,85 m genişliğindeki bu köprünün yüksekliği ise yaklaşık 10 m'dir. Nehrin yıkıcı etkisini azaltmak için köprünün kuzeye bakan keskin ayakları, günümüzde güney-kuzey yönünde akan Sangarius Nehri'nin, Bithynia Valisi Genç Plinius'un önerisi ile İmparator Trainus Dönemi'nde Sophon Gölü ve Astacus Körfezi'ne bağlanması düşüncesinin ancak İmparator Justinianus Dönemi'nde hayata geçirildiğinin bir kanıtı olarak sunulmaktadır. Konu ile ilgili tartışmalar ve ayrıntılı bilgi için bkz. (Texier, 1839: 55-6; Hell, 1854-60: 277-80; Moore, 1950: 109; Whitby, 1985: 129; Froiep, 1986: 46)

⁹ Liman kentleri ve liman örnekleri için bkz. (Oppenheim, 1954: 6 vdd; Casson, 1965: 31 - 39; Bass, 1972: 1 vdd; Shaw, 1972: 87-112; Blackman, 1982a: 79-104; Blackman, 1982b: 185-221; Höckmann, 2006: 311 vdd; Bilir, 2006, 1 vdd; Gündüz, 2015: 57-116; Bilir & Dumankaya, 2015: 169-190).

olmasına karşın, isminden de anlaşılacağı üzere Hypios kıyısındaki Prusias kenti, Melenagzi'ndan¹⁰ Pontos Euxeinos'a dökülen ve taşımacılıkta kullanılan nehri, doğal avantajlarından yararlanmışır¹¹. Öyle ki Pontos Kralı Mithridates fırtınadan buraya sığınarak kurtulmayı başarmış ve kışı burada geçirmiştir (Arslan 2007: 75; Texier, 1997: 111). Benzer bir durum Rhyndakos Nehri'nde yaşanmıştır. Ancak Mithridates bu kez o kadar şanslı değildir. İ.Ö. 85 yılında Romalı general Fimbria, gece ordularını Rhyndakos Nehri'nden geçirerek, nehir yakınlarında kamp kuran Mithradetes'i kuşatmıştır. Fimbria gece yaptığı ani bir baskın ile Mithradetes'i ağır bir yenilgiye uğratmıştır (Hasluck, 1910: 178; Gündüz vd., 2016: 104). Yine benzer bir topografyaya sahip olan Tios kentinde ise Billaios Nehri'nin ticari bir su yolu olduğu bilinmektedir. Karadeniz'e dökülen nehirlerde, nehir taşımacılığı oldukça yaygındır. Dağların denize paralel uzanması nedeniyle Karadeniz sahil şeridi boyunca kentler çoğunlukla nehir ağzlarına kurulmuştur. Bunun sebebi ise nehirler vasıtasıyla iç kesimlere ulaşımın kara yoluna göre daha kolay gerçekleştirilmesidir. Sangarios, Billaios, Parthenios, Halys, Iris ve Hypios gibi nehirler dışında küçük akarsular da bu amaç doğrultusunda belirli mevsimlerde kullanılmış olmalıdır. Hali hazırda Tios'taki Billaios Nehri üzerinde nehir taşımacılığı yapıldığı kanıtlanmıştır (Yıldırım, 2017: 211).

Nehir taşımacılığının en önemli göstergelerinden bir diğeri de sikkelerdir. Prusias ad Hypium sikkeleri üzerinde, önce Melen kenarında bulunan kentin emporion'una (pazar yeri) sonra Prusias'lı bir emporoi (tüccar) tarafından Karadeniz'e yüzdürüldüğü düşünülen kütükler bir dal ile temsil edilmiştir (Imhoof-Blumer, 1924: 173-421, no 231, 234; Robert, 1980: 86 vd.; Levick, 2004: 185). Buradaki Melenagzi'nda, kayın, meşe ve çam ağaçlarından oluşan kütüklerin bir kısmı Akçakoca'da işlenirken; başka bir kısmı ise Karadeniz'in kuzeyindeki kentlere sevk edilmiş olmalıdır. Bu dönemde Prusias ad Hypium kenti Dia (Akçakoca) limanını kontrol altında tutarak deniz ticaretinden pay almak istemiştir.

¹⁰ Modern Melenagzi Köyü (Marcian.Perip. 18). Ayrıca bkz. (Skylaks.Perip. 91; Apoll.Rhod.Argon. II, 795)

¹¹ Melen Çayı olarak bilinen Hypios Nehri günümüzde Küçük Melen Nehri (73.34 km), Kocasu, Asar (32.09 km), Uğur (31.48 km) ve Aksu (44.82 km) Dereleri'nin döküldüğü Efteni Gölü'nden doğup Lahana Deresi ile birleşen ve Karadeniz'e dökülen Büyük Melen Nehri (135.53 km) sisteminden oluşmaktadır (Su Yönetimi Genel Müdürlüğü, 2015; 4). Bu sistemin bağlı olduğu Efteni Gölü ise ovanın en alçak noktası olan güneybatı kesiminde ve denizden 118 m yüksekliktedir. Gölün alanı kendisini besleyen akarsuların rejimlerine bağlı olarak 5 ile 25 km² arasında değişmektedir (Özdemir, 1992: 18). Ovadaki toplam alüvyon kalınlığı ise 200 m'nin üzerindedir (Su Yönetimi Genel Müdürlüğü, 2015; 4)

Prusias ad Hypium halkının en önemli gelir kaynaklarının başında muhtemelen tarım gelmektedir. Kentin territoriumundaki verimli ova ve bol su, tarım, meyvecilik ve hayvancılık için yeterli imkânları sağlamaktadır (Robert, 1980: 41-42). Hypios Nehri ovadaki zirai faaliyetler için gerekli suyu bol miktarda sağlamış olmalıdır (Dörner, 1957: 1128). (Harita 2).

Harita 2: Hypios Nehri ile Pontos Euxeinos bağlantısı.

Kentin sikkeleri incelendiğinde, Roma İmparatorluk Dönemi'nde gelişmiş bir refah düzeyine eriştiği anlaşılmaktadır. Bunun en güzel örneklerinden biri ise İ.S. 81-96 yılları arasında hüküm sürmüş İmparator Domitianus'a ait olan, ön yüzünde defne çelengi ile İmparator başı, arka yüzünde ise sol elinde bir cornucopia ve sağ elinde dal parçası tutar vaziyette sola dönük betimlenmiş Eirene figürü bulunan sikkedir.

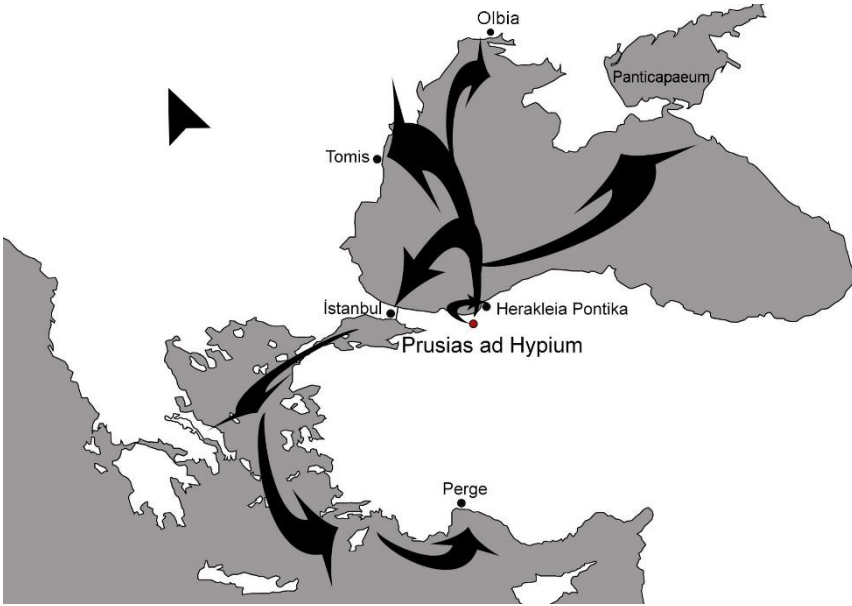
Arka yüzde sol tarafa bakıldığında ise Eirene'nin ayağının altında bir gemi pruvası? veya pupası görülmektedir. Genellikle darp edilen sikkeler üzerindeki gemi betimlemeleri tarihlendirme, boyut ve biçim bakımından tipoloji oluşturmak adına, gemiler hakkındaki en nitelikli bilgiyi bizlere sunmaktadır. Günümüze ulaşmayı başarmış çok az Roma gemi kalıntısı tespit edildiği için bu konudaki bilgilerimiz çoğunlukla sikke, kabartma, mozaik ve resim sanatı ışığında edindiklerimizden ibarettir. Bununla birlikte bu materyaller iyi analiz edildiğinde çoğu sikke üzerindeki gemi tanımında yapıldığı gibi aslında

geminin pupa kısmının pruva olarak değerlendirilmesinden kaynaklanan bir anlam karışıklığının ortaya çıktığı görülmektedir. Burada ticaret ve savaş gemilerinin birbirinden iyi ayırt edilmesi gerekmektedir. Birçok sikke üzerindeki savaş gemisi tasvirinde gemiler kürek sıraları ve mahmuzları ile gösterilirken ticaret gemileri bundan farklı olarak yelkenli ve küreksiz olarak betimlenmiştir. Prusias ad Hypium sikkelerindeki betimlerinde ise gemiler, kompozisyon bakımından, bir savaş gemisinden çok bir ticaret gemisi özelliklerine sahiptir. Ticaret gemilerinin kış bodoslaması çoğunlukla kuğu boynu gibi zarif bir biçimde kıvrılarak bir kuş başı şeklinde sonlanır. Pruva ise masif bir blok şeklindedir (Bilir vd., 2015: 3) (Lev. I. b).

Sikke üzerinde betimlenen bereket boynuzu olarak bilinen *cornucopia* ise Prusias ad Hypium territoriumunun bereketli tarım arazilerine sahip olduğunun bir sembolüdür. Bereket boynuzunun ağzında görülen üzüm salkımı ve diğer meyve ve sebzeler bunun en güzel kanıtıdır. Bunun dışında sağ elinde tutmuş olduğu dal ile birlikte Prusias ad Hypium'un orman bitki örtüsünün zenginliğine vurgu yapılmak istenmektedir (Bilir vd., 2015: 3) (Lev. Ia).

Ayrıca Hypios Nehri'nin Pontos Euxeinos'a dökülen ağzı, gemilerin yanaşabilecekleri uygun bir liman konumundadır (Memnon 29: 2-3). Burada pruva? veya pupa kısmı gözükken gemi üzerinde seyahat eden Eirene nehir taşımacılığında kullanılan tekneleri akla getirmektedir. Bununla birlikte Eirene'nin elinde tutmuş olduğu dal parçası, gemi ve inşaat yapımı dışında yakacak odun olarak kullanılmak üzere, Hypios Nehri boyunca Pontos Euxeinos'a yüzdürülen ağaçların da bir sembolü olmalıdır. Eirene'nin diğer elinde tuttuğu *cornucopia* içindeki meyve ve sebzeler ise Hypios Nehri'nin biriktirdiği sedimentlerin oluşturduğu bereketli ovada yetişen tarım ürünlerinin, yine aynı nehir üzerinde faaliyet gösteren nehir taşıtları vasıtasıyla, pazarlanmak üzere, Pontos Euxeinos'a ulaştırıldığı fikrini vermektedir. Ayrıca Prusias ad Hypium kent territoriumunun Dia sahillerine kadar uzandığı ve buradaki bir liman vasıtası ile ticaretin gerçekleştirildiği de göz ardı edilmemelidir.

Antik yazarlar vasıtasıyla isimleri bilinen ve hali hazırda lokalizasyonları yapılmış Melenağzı, Dia (Akçakoca), Lilaios, Kelesa ve Elaios (Akkaya Köyü) gibi doğal demirleme yerleri bulunan *emporion*'lar vasıtasıyla denize açılan Prusias ad Hypium malları, buradan Herakleia Pontike, Perge (Tekin, 1994: 180), Olbia, Tomis, Pantikopaion (Ameling, 1985: 7) gibi önemli kentlere ulaştırılmış olmalıdır (Harita 3). Özellikle Karadeniz'in batı kesimi ile yoğun ticari ilişki kurdukları anlaşılan Prusias'lı *emporoi*'lerden Stratokles ve Gaius'lu Metrodos'un (ISM, II: 248) Tomis kentinde faaliyet gösterdikleri burada bulunmuş yazıtlar aracılığıyla doğrulanmaktadır (Robert, 1980: 76-80). Öyle ki iki kent arasındaki ticaret rotası, Anadolu ile Danubia kentleri ve Karadeniz'in batısı arasındaki ticaretin şekillenmesini sağlamıştır (Bounegru, 2014: 15). Bununla birlikte Prusias'lılar Ege Denizi'nde de yoğun ticari faaliyet göstermekle beraber (Vinogradov, 1984: 460) asıl büyük çaplı ticaretlerini Pontos ile yapmıştır (Apoll.Rhod.Argon. II: 774).

Harita 3: Prusias ad Hypium ile ticari ilişki kuran merkezler

Adına darp edilmiş sikkelerinden anlaşıldığı üzere Prusias ad Hypium kenti, İmparator Vespasianus Dönemi'nde ilk defa sikke basmaya başlamış, bu zenginliğin kaynağı ise sikkeler üzerinde işlenerek vurgulanmaya çalışılmıştır. Buradan hareketle İ.S. 1. yüzyılın sonlarına doğru kentin önemli bir ticari hamle gerçekleştirdiği ve imparatorluğun kalkınmada öncelik verdiği kentler arasına girdiğini söylemek yanlış olmaz. Bu sayede İmparator Hadrianus

Dönemi'nde kentte tiyatro gibi kamu yapılarının yapımının hızlandığı düşünülebilir.

Hypios aynı zamanda bir nehir tanrısı olarak sikkeler üzerinde personifize edilmiştir. Hypios kaynaklarını Bolu'nun kuzeyindeki dağlardan, Yığılca ilçe sınırları içinden alırken güneyden Efteni Gölü'ne dökülen Uğur Suyu'nu, Sığırlık, Samandere ve Torkul, doğudan Asar Deresi'ni, batıdan da Adapazarı, Akyazı yönünden gelen Aksu Deresi'ni içine alır. Efteni Gölü'nü terk ederek kuzeye yönelir. Sangarius (Sakarya) Nehri'nin doğusunda, Akçakoca Melenagzi Köyü'nden Karadeniz'e dökülür. Antik kaynaklarda ise "derin akan Hypios" olarak tanımlanmıştır (Apoll.Rhod.Argon. II, 774).

Nehir tanrısı olarak Hypios, Prusias ad Hypium kentinin Roma İmparatorluk Dönemi sikkelerinde betimlenmiştir. İki farklı pozisyonda görülen nehir tanrısı, Traianus, Marcus Aurelius ve Lucius Verus sikkelerinde, sola uzanmış olarak, saz, dal, ve bereket boynuzu gibi atribütler taşımaktadır. Antoninus Pius adına darpedilen sikkelerde ise kent tanrıçası Tykhe'nin ayakları altında yüzer vaziyette görülmektedir (Lev. Ic,d).

Roma İmparatorluk sınırları içindeki kentler sikke darbetme konusunda Roma'dan bağımsız değillerdir. Ancak yerel kimlik ve geleneklerin yaşatılması amacıyla kentle özdeşleştirilen nehirler simgeleştirilerek sikkeler üzerindeki yerlerini almıştır. Roma İmparatorluk Dönemi'nde Küçük Asya kentlerinin bastırdıkları sikkelerde nehir personifikasyonunun kullanıldığı yetmiş sikke tespit edilmiştir (Altınoluk 2005).

Bu personifikasyonlar aynı zamanda mozaik ve heykeltraşlık eserleri üzerinde de betimlenmiştir. Bununla birlikte sikkeler üzerindeki nehir personifikasyonları, nehir ikonografileri ile benzerlik göstermektedir. İ.Ö. 3. yüzyıl başlarında Eutykides tarafından yapılan heykel grubunda yer alan kent tanrıçası Tykhe'nin ayakları altında betimlenen Orontes (Asi) Nehri'nden esinlenilerek sikkeler üzerine de benzer kompozisyonların uyarlandığı görülmektedir. Prusias ad Hypium sikkelerinde de benzer kompozisyon izlenebilmektedir. Roma İmparatorluk Dönemi'nde kullanılan en yaygın nehir tanrısı tipi uzanır vaziyette olanlarıdır. Bunların çoğu sola doğru uzanmaktadır. Genellikle bedenlerinin üst kısmı çıplak olup belden aşağısı khimation giyimlidir. Apollonia ad Rhyndakos'taki gibi tamamen çıplak tasvirlerle de yer verilmiştir. Roma İmparatorluk Dönemi sikkelerinde betimlenen nehir tanrıalarının atribütleri arasında kollarını ya da dirseklerini

yasladıkları, içinden su akan devrik testiler¹², en sık karşılaşılan grubu oluşturmaktadır. Amphoradan dökülen su nehrin akıntısına vurgu yapmaktadır. Nehir tanrılarının bir diğer atribütü ise gemi pruvası ve dümenidir. Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait sikkelerde karşılaştığımız bu tasvirler nehir taşımacılığını vurgulamak için kullanılmış olmalıdır.

Bu döneme ait sikkeler arasında Pontos Euxeinos'a dökülen Halys Nehri'nin tanrısı Gangra kent sikkelerinde sağ elini bir gemi pruvasına yaslamıştır. Tavion sikkelerinde ise yanında duran geminin dümenini göstermektedir (Altınoluk, 2005: 45, Lev. XII, 8-9). Yine Pontos Euxeinos'a dökülen diğer bir nehir olan Iris'in personifikasyonu da Amasia kentinin Marcus Aurelius sikkelerinde gemi pruvası ile betimlenmiştir (Altınoluk, 2005: 70, Lev. XV, 5). Pontos Euxeinos'a dökülen bir başka nehir olan Billaios ve onun bir kolu olan Ladon Nehirleri'nin tanrıları ise Tios kent sikkelerinde gemi pruvası ile betimlenmişlerdir (Altınoluk, 2005: 33, Lev. XI, 1-4). Bu örneklerini daha fazlasını da eklemek mümkündür. Bunlar arasında Nikaia kent sikkelerinde yer alan, bölgenin en uzun nehri Sangarios'un personifikasyonu da yine gemi pruvası ile betimlenmiştir. Iuliopolis sikkelerinde ise Sangarios, onun bir kolu olan Skopas ile karşılıklı uzanmış ve birer dümen tutar vaziyette betimlenmişlerdir (Altınoluk, 2005: 182, Lev. XXVIII, 1-5).

Burada bahsettiğimiz sikkeler üzerinde yer alan dümen ve gemi pruvası betimlerinin özellikle Pontos Euxeinos'a dökülen nehirlerin tanrıları özdeşleştirilmiş olmaları oldukça ilginçtir. Çünkü Küçük Asya kentleri sikkelerinde bu örnekler dışında sadece Apollonia ad Rhyndakos sikkelerinde Rhydnakos Nehri'nin tanrısı gemi pruvası ile betimlenmiştir. Gemi pruvası ve dümenin betimlendiği sikkelerde kentin içinden geçen nehrin gemi taşımacılığında kullanıldığına vurgu yapılmak istenmiş olabilir.

Karadeniz coğrafyasında denize paralel uzanan dağların kıyı ile iç bölgeler arasındaki kara ulaşımını zorlaştırması nedeniyle akarsular ve akarsu taşımacılığı bu konuda kolaylık sağlamış olmalıdır. Bu nedenle akarsuların taşımacılıkta kullanımı, Karadeniz halkının ekonomik hayatında deniz ticaret ağını iç kesimlere bağlaması açısından oldukça önemlidir. Özellikle Karadeniz

¹² Günümüzde genelde yuvarlak ağızlı, dar boyunlu, geniş gövdeli, çoğunlukla tek kulplu (bazen çift kulplu) su kabı olarak bilinen testiler, Antik Çağ'da üretilen pişmiş toprak vazo türleri arasında en zengin çeşitliliğe ve örneğe sahip olan form tipidir. Bunun en önemli sebebi ise testi ifadesinin hem Antik Çağ'dan günümüze adı bilinen örnekler için hem de adı bilinmeyen form tipleri için günümüzde kullanmış olduğumuz genel bir adlandırma olmasıdır. Bir başka ifade ile testi kelimesi Antik Çağ'a ait bir adlandırma değildir. Aynı şekilde günümüz modern batı dillerinde de tam karşılığı yoktur (Tekocak & Yıldız, 2015: 417).

ve Marmara'ya akarsular ile bağlantının sağlandığı kentlerde akarsuyun kendileri için taşıdığı önemin bilinci içerisinde olanlar nehirleri tanrılaştırıp sikkeleri üzerinde personifize ederek vurgulamışlardır.

Nehir personifikasyonları ile birlikte görülen en yaygın tasvirlerden bir diğeri de bereket boynuzudur. Roma İmparatorluk Dönemi'nde bereket boynuzu nehir tanrısının suladığı topraklardaki tarımsal verimi simgelemektedir. Antik Çağ'da sikkeler üzerinde betimlenen bereket boynuzu üzerinde yer alan ya da personifikasyonu yapılmış tanrı veya tanrıçaların ellerinde tuttuğu tarımsal bitkilerden o kentin tarımsal faaliyetleri hakkında bir değerlendirme yapmak kesin bir veri elde edilemese de genel bir kanı oluşturması açısından önemlidir. Rhyndakos Nehri'nin suladığı Apollonia sikkelerinde Rhyndakos bereket boynuzu taşımazken, genellikle gemi pruvası ile birlikte tasvir edilmiştir. Bununla birlikte Hadrianeia ve Aizonoi kentlerinin sikkelerinde bereket boynuzu taşıyan nehir tanrılarına rastlanması bu kentlerin Apollonia'dan tarımsal üretim anlamında daha önde olduklarını düşündürmektedir.

Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait Prusias Ad Hypium sikkelerinde betimlenmiş tarım ürünlerine ait figürlerden hareketle, Antik Çağ'da Düzce'de hangi ürünlerin yetiştirilip ticaretinin yapıldığı bilgisine ulaşılabilir. Sikkeler üzerindeki kompozisyonlarından yola çıkarak bereketli ovada yetiştirilen ürünler arasında buğday ve haşhaş ön plana çıkmaktadır. Bunların dışında dal tutar vaziyette betimlenmiş Eirene örneğinde olduğu gibi günümüzde de yaygın bir biçimde ticareti yapılan keresteciliğe dikkat çekilmek istenmektedir.

Kentin ana geçim kaynağı olarak etrafını çevreleyen ormanlara vurgu yapan Robert, 18. ve 19. yüzyıllarda kente yolu düşen seyyahların (Bore, 1848; Perrot, 1867) ayrıntılı açıklamaları ile bu görüşünü desteklemektedir (Robert, 1980: 11-106). Buna göre kent territoriumunda yetişen ağaçlar Hypius Nehri vasıtasıyla, kente ait olan Dia *emporiumu*'na taşınarak buradan Karadeniz pazarına satılmaktaydı. Robert, Prusias ve diğer kentlerin sikkelerinde görülen nehir ikonografilerine dayanarak Hypius Nehri üzerinde de taşımacılığın yapılabildiği sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca bu görüşünü Prusiaslı tüccarların Karadeniz'deki ticari faaliyetlerine dair epigrafik kanıtlarla desteklemiştir. Robert, Prusias ad Hypium'un, Helenistik Dönem ve Roma Dönemi boyunca artan zenginliğine ve ekonomik önemine karşın, antik kaynaklarda kentten bahsedilmemiş olmasını şaşırtıcı bulmaktadır (Robert, 1980: 52). Ayrıca Robert Prusias ad Hypium ile *emporiumu* Dia arasında

güçlü bir bağ bulunduğuna dikkat çeker. Prusias'ın zenginliğinin anahtarı ise yine bu güçlü bağ sayesinde, Pontos Euxeinos'un kuzey ve batı kıyılarında yürütmüş olduğu ticari faaliyetlerdir. Prusiaslı tüccarlara ait mezar yazıtlarından anlaşıldığı üzere kent, Tomis, Olbia ve Bosphoros Krallığı ile ticari bağlatılarını güçlendirmişti (Robert, 1980: 76-77). Territoriumu oldukça zengin olmasına karşın tarımsal ürün ve meyve ihraç etmeyen Prusias'ta zeytin hiç yetişmezken, şarap sadece yerel ihtiyacı karşılayabilmekteydi. Yazıtlardan sıkça yaşandığı anlaşılan tahıl kıtlığı (Ameling, 1985: 6, 9, 13, 17, 19, 48) ise ancak yenilenebilen, uçsuz bucaksız orman kaynaklarının takas edilmesi ile giderilmekteydi. Yine Robert'e göre tahıl, orman ürünleri ile takas edilmek üzere Rusya steplerinden Bithynia Bölgesi'ne ithal edilmekteydi (Robert, 1980: 82-85). Roma İmparatorluk Dönemi'nde ve özellikle İstanbul'un başkent olmasından sonra ise donanmanın ve artan nüfusun ihtiyacı için gerekli ahşap malzemenin kaynağı, başta Nikomedia (Meiggs, 1982: 393) ve Prusias ad Hypium territoriumları tarafından karşılanmış olmalıdır.

Aynı zamanda son yıllarda yapılan kazılardan elde edilen verilere göre tabanı mozaik döşemeli villa rusticalar ve işlikler dışında müzede sergilenen amphoralar, Prusias ad Hypium'un tarımsal ve ticari faaliyetlerdeki zenginliğinin bir yansımasıdır. Prusias ad Hypium'da hali hazırda devam eden kazı çalışmaları ile birlikte toprak altındaki gizemini koruyan kentin, ticari faaliyetleri ileride daha iyi anlaşılacaktır.

KATALOG

1) Domitian

Levha I (a)

Prusias ad Hypium, İ.S. 81-96

Æ, 33mm, 25.47 gr.

Ön yüz : ΑΥΤ ΔΟΜΙΤΙΑΝΩΣ ΚΑΙCΑΡ ΣΕΒΑ ΓΕΡΜ, Sağa dönük, defne çelenkli imparator başı.

Arka yüz : ΣΕΒΑΣΤΕ ΟΜΟΝΟΙΑ, Sola dönük Eirene (?) sağ elinde dal, sol elinde cornucopia tutmaktadır. Ayak ucunda ise bir gemi pruvası bulunmaktadır.

Kaynak : RPC 678;
<http://www.cngcoins.com/Coin.aspx?CoinID=171809>(16.11.2016).

2) Domitian

Levha I (b)

Prusias ad Hypium, İ.S. 138-161

Æ, 23mm, 12.09 gr.

Ön yüz : ΑΥΤ ΔΟΜΙΤΙΑΝΩΣ ΚΑΙCΑΡ ΣΕΒΑ ΓΕΡΜ, Sağa dönük, defne çelenkli imparator başı.

Arka yüz : ΣΕΒΑΣΤΕ ΟΜΟΝΟΙΑ, Sola dönük Demeter sağ elinde buğday başağı, sol elinde asa tutmaktadır. Ayak ucunda ise göz motifli bir gemi pruvası bulunmaktadır.

Kaynak : RPC II 682;
<http://www.coinarchives.com/1cb626ea5c5cbec9eff44b4024e8ce96/img/cng/e/347/image00350.jpg>(16.11.2016).

3) Antoninus Pius

Levha I (c)

Prusias ad Hypium, İ.S. 164 sonrası

Æ, 23mm, 6.04 gr.

- Ön yüz** : AVT KAICAP ANTΩNINOC, Sağa dönük Antoninus Pius başı.
- Arka yüz** : ΠΠΟVCIEΩN ΠΠOC VΠΠIΩ, Oturur vaziyette kule taçlı Tykhe cornucopia tutmaktadır. Onun ayağının ucunda Nehir Tanrısı Hypios yüzmektedir.
- Kaynak** : Rec 17, pl. CIV.3; RPC IV 4840; <http://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/4/4840/1/image/large/> (16.11.2016).

4) Marcus Aurelius Levha I (d)

Prusias ad Hypium, İ.S. 164 sonrası

Æ, 30mm, 15.81 gr.

- Ön yüz** : AVT KAI [AP]MEN [Λ AVP O]VHΠOC, Sağa dönük Lucius Verus'un (Augustus) zırhlı ve *paludamentum*'lu büstü.
- Arka yüz** : ΠΠΟVCIΓΩN(sic) VΠΠIOC, Uzanır vaziyette, dal ve cornucopia tutan, sakallı, Nehir Tanrısı Hypios, devrik su testisine yaslanmıştır.
- Kaynak** : RPC IV 4866; <http://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/4/4866/1/image/large/> (16.11.2016).

Levha I

KAYNAKÇA

- ADAK, M. AKYÜREK-ŞAHİN, N. E. (2005), "Katalog der Inschriften im Museum von Adapazarı", *Gephyra*, 2, ss. 133-172.
- ALTINOLUK, Z. S. (2005), *Sikkeler Işığında Küçük Asya'da İrmak Tanrıları*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- AMELING, W. (1985), *Die Inschriften von Prusias ad Hypium*. Bonn.
- APOLL.RHOD.Argon. (1919), Apollonius Rhodius, *Argonautica* (R. C. Seaton, Trans.), London/New York.
- ARR.PERIP. (2005), *Periplus Ponti Euxini*. İstanbul.
- ARSLAN, M. (2012), "Karyanda'lı Pseudo-Skylaks'ın İskan edilmiş Avrupa, Asya ve Afrika Denizi'nin Çevresindeki Seyrû Seferi", *Mediterranean Journal of Humanities*, II (1), ss. 239-257.
- BASS, G. F. (1972), *The Earliest Seafarers in The Mediterranean and The Near East*. G. F. Bass (Ed.). *A History of Seafaring Based on Underwater Archaeology*. London: Walker.
- BELKE, K. (1996), "Paphlagonien und Honorias". *Tabula Imperii Byzantini*, 9.
- BİLİR, A. (2006), *Ostia Limanı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- BİLİR, A. & Dumankaya, O. (2015), "From Apollonia ad Rhyndacum to Propontis", [Bildiri]. M. Yılmaz, S. Sevim, D. Yavaş (Eds.). *Odryses'ten Nilüfer'e Uluslararası Nilüfer Sempozyumu, 13-15 Kasım 2015*, (ss. 169-190). Bursa: Nilüfer Belediye Başkanlığı.
- BLACKMAN, D. J. (1982a), "Ancient Harbours in The Mediterranean Part 1", *IJNA*, 11(2), ss. 79-104.
- BLACKMAN, D. J. (1982b), "Ancient Harbours in The Mediterranean Part 2", *IJNA*, 11(3), ss. 185-221.
- BOUNEGRU, O. (2014), "The Black Sea Area in the Trade System of the Roman Empire", *Euxeinos. Culture and Governance in the Black Sea Region*, 14, ss. 8-16.
- CASSON, L. (1965), "Harbour and River Boats of Ancient Rome", *The Journal of Roman Studies*, 55, ss. 31-39.
- DÖRNER, F. K. (1957), "Prusias ad Hypium", *RE*, 23, Stuttgart.
- EKMEN, H. (2015), *Filolojik ve Arkeolojik Verilere Göre Anadolu'da M.Ö. II. Binde İletişim ve Ulaşım Aracı Olarak Nehirlerin Önemi*, A. Baysal (Ed.). *İletişim Ağları ve Sosyal Organizasyon*. İstanbul: Ege Yayınları.
- FERNOUX, H. L. (2004), *Notables et élites des cités de Bithynie aux époques hellénistique et romaine*, Lyon.
- FRORIEP, S. (1986), "Ein Wasserweg in Bithynien. Bemühungen der Römer, Byzantiner und Osmanen", *Antike Welt*, 2, ss. 39-50.
- GÜNDÜZ, S. (2015). *The Ancient South Marmara Harbors*. (PhD), Hamburg University, Hamburg.
- HANELL, K. (1934), *Megarische Studien*, Lund: A.-b. Ph. Lindstedts univ.-bokhandel.
- HELL, X. H. d. (1854-60), *Voyage en Turquie et en Perse*, Paris.
- HÖCKMANN, O. (2006), M.Ö. 2. Binde Doğu Akdeniz'de Gemi Yolculuğu, C. P. Ünsal Yalçın, Rainer Slotta (Eds.). *Uluburun Gemisi. 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti*. İstanbul: Ege Yayınları.
- MARCIAN.PERIP. (1855), *Menippi periplus maris interni (epitome Marciani)*. Müller (Ed.). ss. 563-572. İstanbul.
- MAREK, C. (1993), *Stadt, Ära und Territorium in Pontus-Bithynia und Nord-Galatia*. Tübingen.
- MEMNON, (1975), in *Fragmenta Historicorum Graecorum* (K. Müller, Trans.) (Vol. III). Frankfurt am Main.
- MOORE, F. G. (1950), "Three Canal Projects, Roman and Byzantine", *American Journal of Archaeology*, 54(2), ss. 97-111.
- OPPENHEIM, L. (1954), "The Sea-Fearing Marcents of Ur", *Journal of American Oriental Society*, 74, ss. 6-17.

- ÖKSE, A. T. (2005), "Kızılırmak ve Fırat Havzalarını Birbirine Bağlayan Eski Kervan Yolları", *Bilgi, Ahmet Yesevi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, ss. 15-32.
- ÖZDEMİR, Y. (1992). *Düzce İlçesinin Coğrafyası*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- PLIN.Epist. (1990), *Epistulae, Correspondence with Trajan from Bithynia (Epistles X)*. Warminster.
- PLIN.Nat. (1855), *Naturalis Historia* (J. B.-H. T. Riley, Trans.), London.
- ROBERT, L. (1980), *À travers l'Asie Mineure, Poètes et prosateurs, monnaies grecques, voyageurs et géographie*, Paris.
- SHAW, W. J. (1972), Greek and Roman Harbourworks. G. F. Bass (Ed.). *A History of Seafaring Based on Underwater Archaeology*, (ss. 87-112). New York: Walker.
- SKYLAKS.PERIP. (2002). Pseudo Skylaks, Periplus.
- STEPH.BYZ. Ethnika, *Ethnika Stephanus Byzantinus, Stephani Byzantii, Ethnicorum quae supersunt. Augustus*.
- SU YÖNETİMİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, (2015), "Melen Çayı Alt Havzası Koruma Eylem Planı Raporu", (erişim adresi: <http://suyonetimi.ormansu.gov.tr>), (erişim tarihi: 30.08.2018)
- TEKİN, O. (1994), Some Imperial Greek Coins Found at Perge, *Anadolu Araştırmaları*, XIII, ss. 179-188.
- TEKOKAK, M., & YILDIZ, V. (2015), Akşehir Nasreddin Hoca Arkeoloji ve Etnoğrafya Müzesi'nde Bulunan Bir Grup Pişmiş Toprak Vazo, C. Atıla, E. Okan (Eds.). *Prof. Dr. Ömer Özyiğit'e Armağan (Studies in Honour of Ömer Özyiğit)*, ss. 413- 432, İstanbul: Ege Yayınları.
- TEXIER, C. (1839), *Description de l'Asie Mineure*, Paris.
- TEXIER, C. (1997), *Bithynia "Küçük Asya"* (R. Kaplanoğlu, Trans.). İstanbul: Avrasya Etnoğrafya Yayınları.
- VINOGRADOV, J. G. (1984), Olbia und Prusias am Hypios zur Severerzeit, V. Giuffrè (Ed.). *Sodalitas: Scritti in onore di Antonio Guarino*, ss. 457-467. Napoli.
- WHITBY, M. (1985), Justinian's Bridge over the Sangarius and the Date of Procopius'de Aedificiis, *The Journal of Hellenic Studies*, 105, 129-148.
- YILDIRIM, Ş. (2017), "Tios-Tieion: Söylenecek Çok Önemli Bir Şeyi Olmayan Kent", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 7(14) ss. 206-242.
- ZEYREK, T. H. & Baran-Çelik, G. (2005), *Prusias ad Hypium (Kieros) Anadolu'nun Kuzeybatısında Antik Bir Kent (Konuralp/Üskübü)*, İstanbul: Ege Yayınları.